

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
УНИВЕРСИТЕТИ**

«ТАБИЁТ ФАНЛАРИ» ФАКУЛЬТЕТИ

«ГЕОГРАФИЯ ВА УНИ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ» КАФЕДРАСИ

“Ҳимояга рухсат этилсин”

Факультет декани _____ П.Мирхамидова

« ____ » _____ 2013 йил

5140500-«География ва иқтисодий билим асослари» таълим йўналиши

403-гуруҳ талабаси

НОРМУРАТОВ ИСЛОМ ХОЛМАМАТОВИЧнинг

«Академик лицей ва КХКларида амалий география курсини ўқитишда “Кейс-Стади” технологиясидан фойдаланиш» мавзусидаги

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Илмий раҳбар: «География ва уни ўқитиш методикаси»

кафедраси ўқитувчиси _____ Н.Ерматова

Илмий маслаҳатчи: «География ва уни ўқитиш методикаси»

кафедраси доц.в/б, г.ф.н _____ И.Абдуллаев

«Ҳимояга тавсия этилсин»

«География ва уни ўқитиш

методикаси» кафедраси мудири

_____ г.ф.н. Н.Р.Алимқулов

« ____ » _____ 2013 йил

ТОШКЕНТ – 2013 йил

Кириш	3
I боб. "Кейс-стади" технологиясидан таълим жараёнида фойдаланишнинг илмий - назарий асослари	6
1.1. Кейс-стади "case-study" педагогик технология сифатида.....	6
1.2. Кейс - стади тарихидан маълумотлар.....	8
1.3. Кейс-стади технологиясидан таълим жараёнида фойдаланиш.....	10
1.4. Кейсларнинг турлари ва мазмуни.....	13
II боб. Академик лицей ва касб - ҳунар коллежларида "Амалий география" курсини ўқитишда кейс - стади технологиясидан фойдаланиш	15
2.1. "Табиий географик жараёнлар" мавзусидаги машғулотнинг технологик ишланмаси.....	15
2.2. "Жамият ва табиатнинг ўзаро таъсири" мавзусидаги машғулотнинг технологик ишланмаси.....	28
2.3. "Географик –экологик экспертиза асослари" мавзусидаги машғулотнинг технологик ишланмаси.....	39
III боб. Педагогик амалиёт давомида олиб борилган баъзи педагогик тажриба синов ишлари ва кузатишларнинг натижалари	47
Хулоса	50
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	52

Кириш

Мавзунинг долзарблиги. Замонавий география фани давр талабларига биноан ўз олдига қўйилган мақсад ва вазифалари асосида ривожланиб бормоқда. Мактаб географиясида умумий, табиий ва иқтисодий - ижтимоий масалаларга кенг эътибор берилган бўлиб, академик лицей ва касб - ҳунар коллежларида география фанининг ўрганиш доираси анча ўзгартирилган ва унда географиянинг амалий масалаларига катта аҳамият берилган. География масалалари ва муаммоларнинг ўрганилиши ва ечимига қаратилган "Амалий география" фанида замонавий фан - техника ютуқлари, экологик муаммоларнинг географик жиҳатлари, уларни ўқувчиларга етказиб беришда замонавий педагогик технологиялар кенг жорий этилиши давр

талаби. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини амалга оширишда сифат ва самарадорлик кўрсаткичларига эришиш учун таълим тарбия жараёнини ташкил этишни такомиллаштириш, янги шакл ва усулларни замонавий педагогик технологияларни амалиётга жорий этиш орқали амалга ошириш ҳозирги куннинг муҳим масалаларидан биридир.

Битирув малакавий ишда асосий эътибор ўрта махсус таълими муассасаларида "Амалий география" фанини ўқитиш жараёнини такомиллаштириш, дастурда кўрсатилган мавзуларга тавсиялар ва янги педагогик технологияларни қўллаган ҳолда машғулотларни олиб боришда ўқувчиларга билим, кўникма ва малакаларини шакллантириш касбий соҳаларга йўналтириш орқали ўқувчиларда баркомилликни таъминлаш масалаларига эътибор қаратилган. Таълим жараёнида "Кейс-стади", "Блиц-сўров", "Лойихалаш", "Картографик", "Ақлий хужум", "Интерфаол" усуллардан фойдаланиш ва таълим технологиясидан фойдаланиш масалаларига кенг эътибор берилади.

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда битирув малакавий иш мавзусини "Академик лицей ва касб ҳунар коллежларида амалий географияни ўқитишда "кейс-стади" технологиясидан фойдаланиш" каби танланди.

Битирув малакавий ишининг мақсади:

Мавжуд илмий, илмий методик адабиётларни, журнал мақолаларни, интернет материалларини ўрганиш, таҳлил қилиш ва умумлаштириш асосида АЛ ва КХК ларда амалий география курсини ўқитишда "кейс - стади" технологиясидан фойдаланиш методикасини ишлаб чиқишдан иборат.

Битирув малакавий ишининг объекти:

Академик лицей ва касб-ҳунар коллежаларида амалий географияни ўқитиш жараёни.

Битирув малакавий ишининг предмети:

Академик ва касб - ҳунар коллежларида амалий география курсини ўқитишда "кейс - стади" технологиясидан фойдаланиш методикаси.

Битирув малакавий иши вазифалари:

1) академик лицей ва касб - ҳунар коллежаларида "Амалий география" курсига оид ўқув дастурлари, ўқув қўлланмалари ва бошқа меъёрий хужжатларни ўқиб ўрганиш.

2) география ўқитиш жараёнида замонавий педагогик ва ахборот технологияларини, хусусан, кейс-стади технологиясидан фойдаланишга доир адабиётларни ўқиб ўрганиш, таҳлил қилиш, умумлаштириш.

3) "Кейс - стади" технологиясига оид илмий назарий адабиётларни ўрганиш ва таҳлил қилиш.

4) академик лицей ва касб-ҳунар коллежаларида Амалий география курсини асосий параграфларини кейс -стади технологияси асосида ўқитишни лойихалаштириш.

5) педагогик амалиёт давомидаги кузатишлар натижаларини ва «Битирув малакавий иш»ини ёзишда олинган натижаларни хулоса кўринишида шакллантириш.

Битирув малакавий ишини ёзишда қуйидаги усуллардан фойдаланилди:

- Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги қонуни ва "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури", Вазирлар маҳкамасининг таълимни ислоҳ қилишга доир қарорлари;

- Битирув малакавий иши мавзусига оид педагогик - психологик, илмий методик манбаалар география ўқитиш методикасининг назарий ва амалий асослари.

Битирув малакавий ишининг ҳажми:

Битирув малакавий иши кириш, 3 та боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат. Унинг матни 58 саҳифадан иборат.

I боб. "Кейс-стади" технологиясидан таълим жараёнида фойдаланишнинг илмий - назарий асослари

1.1. Кейс-стади "case-study" педагогик технология сифатида.

Республикамиз мустақилликни қўлга киритган кундан бошлаб таълимни миллий асосда тўла қайта қуриш ва модеренизациялашга жиддий эътибор қаратилди. Айниқса, 1997 йили "Таълим тўғрисида"ги қонун ва

"Кадрлар тайёрлаш миллий дастури"нинг қабул қилиниши ва унда назарда тутилган барча босқичларнинг амалга оширилиши бутун дунё "Ўзбек модели" деб эътироф этаётган таълим жараёнини қайта қуриш натижаларига олиб келди. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида ўқитувчи ва ўқувчи муносабатларини "Субъект-объект" муносабатидан "Субъект-субъект" муносабатига ўтказиш муаммоси қўйилган эди. Бундай вазифаларни адо этиш таълим жараёнига инновацион педагогик технологияларининг қўлланилишини талаб этади. Инновацион педагогик тахнологиялар эса таълим натижаларига кафолатли эришни таъминлайди. Бугунги кунда инновацион педагогик технологиялар ичида кейс - стади технологияси алоҳида ўрин тутади.

Кейс (инглизча - ҳодиса, вазият) - бу ходисани тафтиш қилиш ёки ишбилармонлик ўйинидир. Кейсни муайян "хусусий ҳолни" аниқ вазиятни тахлил қилиш технологияси деб ҳам аташ мумкин. Бунинг моҳияти шундан иборатки, унинг асосида муайян вазиятнинг ёки ҳолатнинг ифодаси ётади (case ингилзча - ҳодиса). Тахлил учун тақдим этилган ҳолат бирор реал ҳаётий вазиятни акс эттириши лозим. Иккинчидан, тақдим этилаётган вазиятнинг таркибида бирор жиддий мауммо ёки бевосита қийинчиликлар, қарама - қаршиликлар яширинган бўлиши керак. Учундан, албатта масалани ҳал қилиш учун ўқувчилар (изланвчилар) олдиндан назарий билимлар мажмуасини эгаллаган бўлиб, муаммонинг ечимини амалий вазиятга кўчира олиши ва қўллаш олиши зарур. Кейс билан ишлаш жараёнида кўпинча иштирокчилар томонидан янги ахборотларни топиш зарурияти мавжуд бўлади. Охириги ҳолатда ўқувчилар ўзларининг шахсий хулосаларини мауммоли вазиятнинг ечимларини топишади. Кўпинча бундай ечимлар турлича ва кўп қийматли бўлиши мумкин [8].

Ушбу технология табиатан интерактивдир. Чунки, бошдан бошлаб ўқувчиларни горизантал бўйича субъект-субъект муносабатларига жалб этади. Ўқувчиларда фаоллик, ташаббускорлик, мустақиллик каби сифатларни намоён этишга имкон яратади, ўз нуқтаи назарини билдириш ва бошқаларни фикрларини тинглаш каби сифатларни шакллантиради. Таъкидлаш лозимки, бундай ёндошув кўпинча ўқув дастури доирасидан ташқарига чиқишни тақозо этади. Бу эса ўқувчиларда мазкур фанни ўрганишга қизиқишни шакллантиради, касбга йўналтиришни таъминлайди. Қайд этиш зарурки, бу технологияни қўллаш технология учун эмас, балки ўқувчиларни таълим жараёнига компетентли жалб этишдир.

Ўқитувчилар учун, хусусан, география ўқитувчилари учун кейс технология етарлича муаммолидир. Биринчидан, у ўқитувчидан нафақат

кейснинг ташқи жихатларини, дарсда қўллашни билишни талаб этади, балки кейс - типиди ўрганиш ва фаолият юритишни тақозо қилади. Бу ерда энг муҳим ўринни албатта кейсни қўллай олиш кўникмаларини шакллантириш эгаллайди. Олдин ўқитувчи томонидан сўнгра ўқувчилар томонидан муаммоли - аналитик кейсларни ишлаб чиқиш кўникмаси ривожланиши керак.

1.2. Кейс - стади тарихидан маълумотлар

Кейс стади технологияси таълим жараёнида 1920 йиллар Гарвард бизнес-мактабида Менежментга ўқитишда ишлаб чиқилган. Бунгача "study" атамаси ҳуқуқшуносликда кенг қўлланилган. Гарвардда эса ўқитувчилар ҳар бир маърузадан кейин талабаларга бизнес ёки уни бошқариш соҳасидан муаммога эга бўлган муайян ҳаётий вазиятларни муҳокама қилиш ва ечимини топишни таклиф қилишган. Жонли муҳокама асосида талабалар муаммоларни ҳал қилишган. Бу ерда топилган муаммонинг ечимларини жамоа бўлиб, муҳокама қилиш муҳим ўрин эгаллаган.

Кейс - стади технологияси дунё бўйича таълим амалиётига 1970-1980 йиллардан қўлланила бошлаган. Бу технологиянинг ахамиятини кўрсатиш учун қуйидаги маълумотларни келтириш мумкин: Фарб олий таълим муассасаларида типик вазиятларни таҳлил қилишга ўқув вақтининг 35 - 40% и боғишланади. Чикаго университетининг бизнес мактабида кейсларни хиссаси 25 % вақтни эгаллайди. Колумбия университетининг бизнес мактабида 30 % ни, машҳур Уортон да 40 % вақтни ташкил қилади. Бу метод унга ажратилган вақтга кўра етакчи ўринни эгаллайди. Гарвард университетида оддий студент ўқиш давомида 700 тагача кейсни таҳлил қилади. Собиқ иттифоқ даврида вазиятларни таҳлил қилиш методидан асосан иқтисод факультетларида илғор профессор - ўқитувчилар томонидан фойдаланилган. Бу метод ўйин ва мунозарали методлар билан қўшиб олиб борилган ва технология даражасигача кўтарилмаган. [11]

Бизнинг республикамизда кейс технологиясига 1990 йиллардан кейингина қизиқиш кучайди. Бу иқтисодиётнинг ва ишлаб чиқаришнинг янги тизимга ўтганлиги ва мутахассисларга талабнинг ўзгарганлиги билан боғлиқдир. Ҳаётнинг барча соҳаларида ғояларни ва технологияларни амалиётга қўллай оладиган "ўз жамоасида" биргаликда ишлай оладиган инновацияларга мойил, вазиятни танқидий ва тезкор таҳлил қила оладиган мутахассисларга эҳтиёж кучайди. Шу сабабли таълим жараёнида ва ишлаб чиқаришда муаммоли вазиятларни ҳал қилишга қобилиятли кадрларни тайёрлаш учун кейс технологиясини қўллаш кучайди. Қайд этилганидек,

кейс технология нафақат ўқув жараёни билан чекланади, балки илмий тадқиқот методи ҳамдир. Профессор Г.Н.Прозументова томонидан яратилган "Изменения в образовательных учреждениях: опыт исследования методом кейс-стади" номли китоби бу йўналишдаги муҳим дастури амалдир [8].

1.3. Кейс-стади технологиясидан таълим жараёнида фойдаланиш

Мактаб таълими шароитида кейс-стадининг - қуйидаги вариантларидан фойдаланиш мумкин. Очiq мунозарали дарсларни ташкил қилишда ўқувчиларнинг амалий вазиятни муҳокама қила олиш кўникма ва малакалари ва ўқитувчининг мунозарани ташкил қила олиш кўникмаси муҳим омилдир. Ўқувчиларга мақсадга йўналтирилган саволлар бериш орқали ўқувчиларни матндаги кейс муаммосига жалб этади, қаратади ва ўқувчиларнинг жавобларини рағбатлантиради ва йўналтиради. Мунозара давомида ўқитувчи уни бошқариб боради ва мунозарада ҳар бир ўқувчининг иштирокини таъминлашга эришиши зарур; ўқитувчи ўқувчилар томонидан топилган ечимларни таҳлил қилиш билан мунозарани яқунлаши мумкин.

Ўқувчиларнинг билимларини фронтал аниқлаш давомида ўқувчилар кейс матннинг муаммосини топишади. Вазиятни баҳолашади, ҳодиса ёки жараённинг таҳлилини беришади, ўз ечимларини таклиф қилади. Бу ерда

кейс ўқувчиларда коммуникатив малакаларни ривожлантиради. Уларни ўз фикрини қисқа ва аниқ ифодалашга ўргатади.

Кейинги пайтларда кейс технологияларидан ўқувчиларни якуний баҳолашда кенг фойдаланилмоқда. Бунда ўқувчилар якуний назорат олтидан кейс топшириғини олишади ва уни тахлил қилиб ўқитувчига ҳисоботларни топширишади.

Кейс технологияда асосий таянч тушунчалар "вазият" ва "тахлил" тушунчалари ҳамда улардан ҳосил қилинган "вазиятнинг тахлили" тушунчаларидир. "Вазият" тушунчаси ҳолат, ходиса, ҳаракат каби тушунилиши мумкин. Ўзида маълум қарама - қаршилиқларни ва баҳолашни ёки вазиятдан чиқиш усулларини ўзида сақловчи ўзаро боғлиқ фактларнинг тўпламини билдиради. Вазият эса ўзгариш динамикасини кўрсатадиган бўлиши лозим (шундай эди - ҳозир шундай ҳолатда- келажакда бундай бўлади). Агар кейс у ёки бу ўқув предмети билан боғлиқ бўлса у ҳолда, тўла ахборот ёки муаммоли вазият мавжуд билимларини ҳаракатга келтириши ва уни мактабдан кейинги касбий фаолиятга йўналтириши лозим [18].

Кейс устида ишлаш матндаги муаммоли вазиятни тахлил қилиш ва ундаги алоҳида мазмунли элементларни ажратиб олишдан бошланади, муаммонинг моҳияти ундаги қарама - қаршилиқлар, уларни юзага чиқарган сабаблар аниқланади.

Тизимли корреляцияли, факторли, статистик ва бошқа тахлил қилиш кўникмаларини шакллантириш ўқувчиларга муаммоли вазиятдан чиқишнинг хулосалари ва ечимларини топишга имкон яратади.

Ўқув машғулотларини кейс технологияси асосида ўтқозишда қўшимча вариантларни қўллаш мумкин. Масалан, муаммоли вазият ва унинг ўзаро мос келмайдиган ечимлари бўйича мунозара, "ақлий хужум", илмий баҳс ва дебатлар ташкил қилиш мумкин.

Дарсга тайёргарлик кўришда ўқитувчи кейс технологиядан фойдаланишнинг мақсадга мувофиқлигини аниқлаб олиш зарур. Бу ерда Б.С.Блум томонидан таклиф қилинган машғулот мақсадларини аниқлаш таксаномиялардан фойдаланиш мумкин, уларни эслатиб ўтамиз: билиш - тушуниш - қўллаш - анализ - синтез - баҳолаш.

Билиш ва тушуниш даражасидаги асосий иш маъруза, суҳбат, ҳикоя, ахборот билан интерфаол ишларни амалга ошириш давомида бажарилади. Бу

ерда ҳам ахборотли кейс матндан фойдаланилади. Бунда фойдаланилган атама ва тушунчалар, формулалар ва қоидаларни тахлил қилиш мумкин.

Қўллаш босқичида эса реал ҳаётӣ вазиятларга қўллашни кўриб чиқиш мумкин. Бунда предметли - касбий ва шунга ўхшаш вазиятларга олдин олинган билимларни қўллаш асосида муайян муаммоларни ҳал қилишни қараб чиқиш мумкин.

Анализ ва синтез басқичи таълим жараёнига муаммоли - тадқиқий характердаги кейсларни қўллашга имкон яратади. Айниқса географияни ўқитиш жараёнида экологик, табиий иқлимий, ижтимоий - иқтисодий технологик ва бошқа муаммоларни қўйиш орқали кейс -стадидан самарали фойдаланиш мумкин.

Ўқувчилар томонидан юқори даражадаги мақсадлар қўйиш ва унга эришишнинг таъминланиши кейснинг мураккабликлари, матндаги вазиятни тушуниш, англаб олиш, ундаги сабаб - оқибат алоқаларини аниқлай олиш муаммо ечимининг вариантларини топа олиш ва зарур умумлашган ҳулосалар чиқара олиши билан боғлиқдир. Бу ерда ўқувчи ўз ишига ўртоқларининг топган жавоблари ва ечимларига ҳамда оппонентларнинг фикрларига баҳо беради. Ўқув кейслари жуда муҳим тарбиявий функцияни ҳам бажаради. Чунки кейсни ечиш давомида маънавий -ахлоқий, ахлоқий - хулқий, ижтимоий-сиёсий ва бошқа вазиятларни муҳокама этади. У ердаги муаммоларга ечим топишда фаол қатнашади.

Шундай қилиб, кейс технология ўқитувчи учун ўзича мақсад эмас, балки таълим жараёнини самарадорлигини таъминловчи муҳим омилдир.

1.4. Кейсларнинг турлари ва мазмуни

1. *Амалий кейслар* - бундай кейслар имкон борича киритилаётган вазият ёки ҳолатларни реалроқ акс эттириш керак. Буларга тарихий манбаларни, реал ҳужжатларни, маълумотларнинг статистикасидаги ўзгаришларни келтириш мумкин. Булар реал ҳолатларни моделлаштириш, муҳитдаги экологик ҳолат, ёки техник - технологик муаммоларни моделлаштириш орқали ечишни қамраб олади. Бундай кейсларнинг мақсади

ўқувчиларда ўқув, предметли билим ва кўникмаларни келгусида реал ҳаётдаги касбий фаолиятда қўллашга ўргатишдан иборат.

2. *Ўргатувчи кейслар* - бундай кейсларнинг вазифаси ўқитишдан иборат. Бунда ўқувчилар томонидан типик ўқув вазиятларида эгаллаган билим ва кўникмаларни автоматизм даражасига етказиш, яъни реал вазиятларда қўллай олишни таъминлашдан иборат. Бундай жараёнда малакалар синтезлашади.

3. *Илмий тадқиқот кейсларининг* мақсади ўқувчиларни илмий тадқиқот фаолиятига жалб қилишдан иборат. Масалан, олиши ва эгалланиши мумкин бўлган барча ахборотларни эгаллаш орқали локал ёки регионал типдаги лойихаларни ишлаб чиқиш ва хал қилишдан иборат муаммолар бўлиши мумкин. Бундай кейсларни таркибига олдин тадқиқотчилар томонидан ўрганилган, хал қилинган муаммоларни ҳам киритиш мумкин, аммо уни хал қилишда янгича ёндошувлардан фойдаланиш асосида амалга оширилади. Илмий тадқиқот кейсларини йирик олимларнинг илмий ишлари, газета ва журналлардаги материаллар, "Интернет" материаллари асосида ташкил қилиш имкониятлари кенг.

Илмий методик адабиётларда қайд этилишича мавжуд материалларни кейс топшириғига ажратиш ва қайта ишлаш зарур. Биринчидан кейс матни оптимал ҳажмда бўлиши керак. Масалан, 5 - 7 синфлар учун - 0,5-1 бет, юқори синфлар учун 3 - 5 бетдан иборат бўлиб, иккитадан бештагача мазмунли, муаммоли фрагментлар бўлиши лозим. Таклиф қилинаётган кейс ўқитувчи томонидан зарур ҳолларда изоҳланиши зарур. Албатта кейс технологияларидан фойдаланилганда зарур адабиётлар ва интернет материалларининг манзиллари кўрсатилиши зарур [11].

Кейс технологияни қўллашга оид методик тавсияномаларда энг асосий эътибор кейс матнига қаратилиши тавсия этилган. Шунингдек, кейс топшириғини бажаришда ўқувчилар томонидан қўшимча ахборотларнинг тўпланиши ва бундай компьютерли презентациялар ишланиши фойдали эканлиги қайд этилган.

Кейс стади билан ишлашни ташкил қилиш усуллари

Дарс жараёнида кейс технологияни қўллаш бўйича ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятини ташкил қилиш турли туман бўлиши мумкин. Биз қуйида кўпроқ тарқалган усулларни таҳлил қилишга ҳаракат қиламиз.

Кейснинг муаммоли вазият ёзилган матн ўқувчиларга маъруза олдидан, ўқув материални ўрганиш олдидан, кўшни мавзуларни ўрганишдан олдин тарқатилади. Бундай матн муаммоли вазиятни шакллантириш, мавжуд билимларни фаоллаштириш, уларни тизимлаш, қизиқиш уйғотишга хизмат қилади. Бу метод "Биламан - Билишни хоҳлайман - янги нарсани билиб олдим" методи билан бевосита боғлиқ.

Кейсдан мавзуни мустақил ўрганишда ҳам фойдаланиш мумкин. Бу усулни қўллашда материал ҳажми етарлича бўлиши ва ўқувчиларнинг ёш психологик имкониятларини ҳисобга олиши керак. Саволлар кейс мазмунига ва ўқув қўлланманинг матнига моғлиқ бўлиши керак. Шунингдек, ўқитувчи томонидан "Интернет ресурслар" тавсия этилиши зарур.

Кейс (вазият матни) - ўқувчиларга ўрганилаётган муаммони таққослаш ва таҳлил қилиш учун тарқатилади.

Ўқувчилар амалий фаолиятини ташкил қилиш алоҳида дарсда кичик гуруҳларда, жуфтликда ёки индивидуал ҳолда ташкил қилинган бўлиши мумкин.

II боб. Академик лицей ва касб - ҳунар коллежларида "Амалий география" курсини ўқитишда кейс - стади технологиясидан фойдаланиш.

**2.1. "Табиий географик жараёнлар" мавзусидаги машғулотнинг
технологик ишланмаси.**

Мавзу: ТАБИЙ ГЕОГРАФИК ЖАРАЁНЛАР

Машғулот технологияси модели

<i>Вақти – 80 мин</i>	Ўқувчилар сони: 30-нафар
<i>Ўқув машғулотининг шакли</i>	Амалий машғулот
<i>Амалий машғулотининг режаси</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Табиий географик жараёнлар ҳақида тушунча. 2. Табиий омиллар таъсирида содир бўладиган жараёнларнинг қишлоқ хўжалигига таъсири. 3. Сунъий омиллар таъсирида содир бўладиган жараёнлар
<p>Ўқув машғулотининг мақсади:</p> <p>а) таълимий –табиий географик жараёнлар ҳақида тушунча бериш, табиий ва сунъий омиллар таъсирида содир бўладиган жараёнларни билиш;</p> <p>в) ривожлантирувчи - таққослаш, кузатиш, умумлаштириш, хулоса чиқариш усуллари қўллаш кўникмасини шакллантириш;</p> <p>с) тарбиявий - ўқувчиларнинг касбий билимларидан фойдаланган ҳолда, ўрганилаётган мавзуга қизиқиш ўйғотиш.</p>	
<i>Педагогик вазифалар:</i>	<i>Ўқув фаолиятининг натижалари:</i>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Табиий географик жараёнлар ҳақида маълумот бериш. 2. Табиий омиллар таъсирида содир бўладиган жараёнларни ажратиб бериш. 3. Сунъий омиллар таъсирида содир бўладиган жараёнларни ажратиб бериш. 4. Табиий географик жараёнлар таъсирида содир бўладиган салбий оқибатларни 	<p>Ўқувчи:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Табиий географик жараёнларни билиб олади. –Табиий омиллар таъсирида содир бўладиган жараёнларни ажрата олади ва таърифлайди. - Сунъий омиллар таъсирида содир бўладиган жараёнларни ажрата олади ва таърифлайди.

таҳлил қилиш. 5. Табиий географик жараёнларни илмий жиҳатдан ёритиб бериш	–Табиий географик жараёнларнинг салбий оқибатларини иқтисодий ва маънавий таҳлил қилади. - Табиий географик жараёнларни илмий асослай олади.
<i>Ўқитиш услуби ва техникаси</i>	Амалий машғулот, муаммоли, матн билан ишлаш, блимс-сўров, инсерт, атамалар занжири
<i>Ўқитиш воситалари</i>	Дарслик, проектор, доска, бўр, визуал материаллар
<i>Ўқитиш шакли</i>	Фронтал, гуруҳли
<i>Ўқитиш шароитлари</i>	Проектор, компьютер билан жиҳозланган аудитория.

Амалий машғулотининг технологик харитаси

Босқичлар, вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Ўқувчи
1-босқич. Кириш (15 мин)	1.1. Ўқув машғулотининг мавзу ва режасини маълум қилади. Муаммони кўрсатади, эришадиган натижалар билан таништиради. Мазкур машғулот кейс-стади, муаммоли таълим технологияларни қўллаш тарзда ўтишини эълон қилади.	1.1. Эшитадилар ва ёзиб оладилар. Муаммоли таълим технологиясининг асосий хусусиятлари билан танишиб оладилар.
2-босқич. Асосий (55 мин)	2.1. Ўқитувчи визуал материаллардан фойдаланган ҳолда баён этишда тарқатма материаллардан фойдаланади (<i>1 илова</i>)	2.1. Эшитади. Навбат билан муаммоли саволларга жавоб беради.

	<p>2.2. Ўқувчилар эътиборини жалб этиш ва билим даражаларини аниқлаш учун тезкор савол-жавоб ўтказди. (2-5-7 илова)</p> <p>2.3. Табиий географик жараёнларни харита ёрдамида намоён қилади.</p> <p>2.4. Ўқувчиларга мавзунинг асосий тушунчаларига эътибор қилишни, берилган топширикни бажаришни ва барча маълумотни ёзиб олишларини таъкидлайди.(3-4 илова)</p>	<p>2.2. Гуруҳларга бўлиниб тарқатма материал билан мустақил ишлайди, керакли жойларни ёзиб олади.</p> <p>2.3. эслаб қолади.</p> <p>Таърифини харита ёрдамида ёзиб олади ва харитадан кўрсатади.</p> <p>2.4. Ўқувчиларга мавзунинг асосий тушунчаларига эътибор қилади, барча маълумотларни ёзиб олади.</p>
<p>3-босқич</p> <p>Яқуний</p> <p>(10 мин)</p>	<p>3.1. Мавзуга яқун ясайди ва ўқувчилар эътиборини асосий масалаларга қаратади.</p> <p>3.2 Фаол иштирок этган ўқувчиларни рағбатлантиради.</p> <p>3.3. Мустақил иш учун вазифа: Ўзбекистонда содир бўлган табиий географик жараёнлар ҳақида кластер тузишни вазифа қилиб беради ва баҳолайди.</p>	<p>3.1. Эшитади, аниқ-лаштиради.</p> <p>3.2. Топширикни ёзиб олади.</p>

ДАРСНИНГ ТАФСИЛОТЛАРИ

Ўқув машғулотининг мақсади:

а) таълимий –табиий географик жараёнлар ҳақида тушунча бериш, табиий ва сунъий омиллар таъсирида содир бўладиган жараёнларни билиш;

в) ривожлантирувчи - таққослаш, кузатиш, умумлаштириш, хулоса чиқариш усулларини қўллаш кўникмасини шакллантириш;

с) тарбиявий - ўқувчиларнинг касбий билимларидан фойдаланган ҳолда, ўрганилаётган мавзуга қизиқиш ўйғотиш.

Дарснинг тури: Амалий машғулот

Кўргазмали қуроллар ва техник воситалар:

- дарслик;
- презентация;
- хариталар;
- слайдлар.

Таянч тушунчалар:

1. Табiiй географик жараёнлар.	6. Нураш
2. Вулқон	7. Сурилма, жарлар
3. Зилзила	8. Сел
4. Эндоген кучлар	9. Шамол
5. Экзоген кучлар.	10. Карст.

Муаммони шакллантириш.

Мавзуларга бўлиниши:

1. Табiiй географик жараёнлар ва уларнинг табиатдаги ўрни.
2. Табiiй географик жараёнлар ва уларнинг хўжаликдаги аҳамияти
3. Табiiй географик жараёнларни ўрганишнинг илмий аҳамияти
4. Табiiй географик жараёнларни таснифлаш ва уларнинг географияси

Дарс қатнашувчилари: якка, гуруҳли, жамоавий

Муаммо предмети, вазифалари ва босқичлари

Маммони яқунлаш, натижалар, хулоса.

Таклиф этилган визуал материаллар

1-илова

Табиий географик жараёнлар ҳақида тушунча

- **Таъриф:** Табиий ва сунъий омиллар таъсирида содир бўладиган жараёнларга *табиий географик жараёнлар* дейилади. Табиий географик жараёнлар тоғ жинсларининг емирилишида, тоғ жинслари физик ҳолатининг ўзгаришида, ер юзаси релефининг шаклланиши ва ўзгаришида вулкан, зилзилалар сифатида, атмосфера ҳодисалари ривожланишида намаён бўлади.

Табиий географик жараёнлар табиий ва сунъий омиллар таъсирида вужудга келади ва ривожланади. Табиий омиллар ўз навбатида икки катта гуруҳга бўлинади:

- Ернинг ички кучлари билан боғлиқ бўлган жараёнлар
- Ташқи кучлар ёки ташқи омиллар билан боғлиқ бўлган жараёнлар

ва

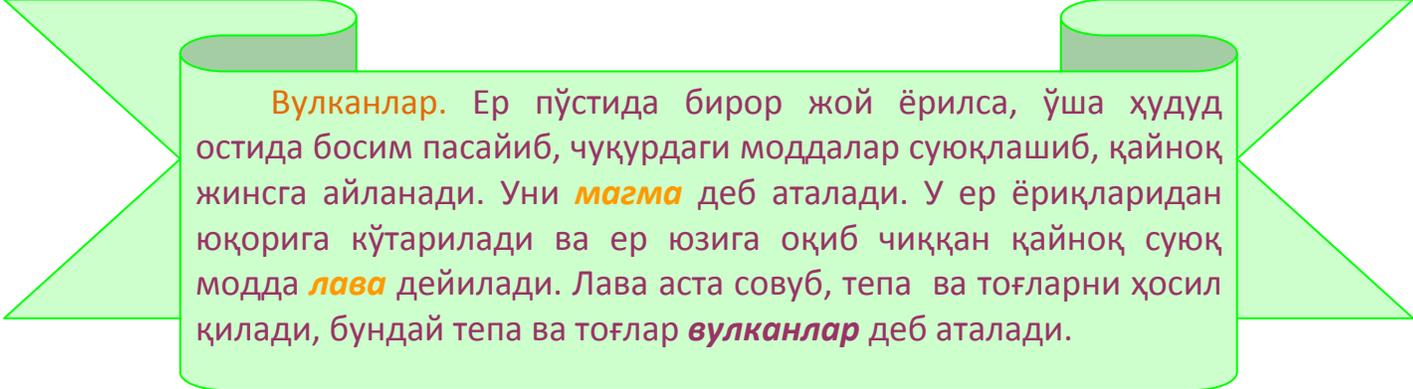
БЛИТС САВОЛ

1. Ернинг ички (эндоген) кучлари таъсирида содир бўладиган жараёнлар табиий муҳитга қандай таъсир қилади?
2. Табиий географик жараён деб нимага айтилади?
3. Ташқи кучлар (экзоген) таъсирида содир бўладиган жараёнларга нималар киради?
4. Табиий географик жараёнлар ишлаб чиқаришга қандай таъсир кўрсатади?
5. Табиий географик жараёнларнинг олдини олишда қандай технологиялар қўлланилмоқда?
6. Табиий жараёнлар таъсирини иқтисодий бартараф қилиш?
7. Шўрланиш нима?
8. Ўзбекистоннинг арид ҳудудларида шўрланишга таъсир этувчи омиллар нималар киради?

5-илова

Табиий омиллар таъсирида содир бўладиган жараёнлар

4-илова

Вулканлар. Ер пўстида бирор жой ёрилса, ўша ҳудуд остида босим пасайиб, чуқурдаги моддалар суюқлашиб, қайноқ жинсга айланади. Уни **магма** деб аталади. У ер ёриқларидан юқорига кўтарилади ва ер юзига оқиб чиққан қайноқ суюқ модда **лава** дейилади. Лава аста совуб, тепа ва тоғларни ҳосил қилади, бундай тепа ва тоғлар **вулканлар** деб аталади.

1- расм. Ҳаракатдаги вулқон

Зилзила- Ер пўсти ва юқори мантияда қатламларнинг тўсатдан силжиши, ёрилиши, синиши, натижасида ҳосил бўладиган ер ости турткилари ва ер юзасининг тебраниши, силкиниши, титрашидир. Ер қимирлаш бошланадиган бу жой ер қимирлаш ўчоғи **гипотцентр** дейилади. Ер қимирлаш ўчоғи устидаги жой ер қимирлаш маркази **эпитцентр** деб аталади.

2 – расм Зил-зила натижасида вайрон бўлган уй жойлар

Нураш - ҳароратнинг ўзгариши, кимёвий жараёнлар, атмосфера, сув ва организмлар таъсирида тоғ жинсларининг емирилишига айтилади. Нураш 3 турга ажратилади;

- физик нураш
- кимёвий нураш
- механик нураш

Эрозия-тоғ жинсларининг оқар сувлар таъсирида ювилишига айтилади. Эрозия юзлама ва чизиқли турларга бўлинади. Юзлама эрозия жараёни тоғ ёнбағирларида кенг тарқалган, унинг оқибатида тоғ ёнбағирларидаги жинслар ювилиб, пастга тушади. Чизиқли эрозия дарё эрозияси деб ҳам аталади бунинг натижасида дарё

ДИҚҚАТ ТОПШИРИҚ:

1. 3-4-иловада таърифи берилган табиий жараёнлар турларига мамлакатимиздан мисоллар келтиринг ва уларни бартараф қилиш ёълларини аниқланг.
2. Махсус адабиётлар, лугатлар ёрдамида қуйидаги жадвални тўлдиринг улар орасида қайси бирининг таъсири кучли:

№	Географик термин	Географик терминга таъриф
1.	Зилзила	
2.	Денудация	
3.	Карст	
4.	Сурилма	
5.	Шамол иши	

Сунъий омиллар таъсирида содир бўладиган жараёнлар

- Сурилмалар
- Ер юзасининг чўкиши ва ўпирилиши
- Дарё ва кўллар меъёрининг ўзгариши
- Шўрланиш
- Сунъий эрозия
- Юқоридаги содир бўладиган жараёнларнинг қайсилари мамлакатимизда

7-илова

Топширик: Қуйдаги давлатларда қандай табиий жараёнлар содир бўлишини ёзинг ва уларнинг олдини олишда қандай ишлар амалга оширилмоқда?

№	Давлат	Жавоб
1	Япония	
2	Хитой	
3	Ақш	
4...	Исландия	

8-илова

Инсерт жадвалининг тузилиши ва уни тўлдириш қоидаси билан танишадилар.

Инсерт жадвали:

- маълумотларни системалаштиришни (мустақил ўқиш маъруза эшитиш жараёнида олинган), уни тасдиқлаш, аниқлаштириш ёки рад этиш; қабул қилинаётган маълумотнинг тушунарлилигини назорат қилиш, аввал эгалланган маълумотни янгиси билан боғлаш

Ўқиш жараёнида олинган маълумотларни индивидуал ҳолда системалаштирадилар;

Матнда қўйилган белгилар асосида жадвал устунларини тўлдирадилар:

- ҳақидаги билимларимга жавоб беради;

«-» - ҳақидаги билимларимга қарама-

Инсерт жадвали

	+	-	?
Органик нураш			
Сел			
Магма			
Сув эрозияси			

9-илова

БУНИ

БИЛАСИЗМИ?

➔

1911 йил 18 феврал куни Ғарбий Помирнинг Музкўл тоғ тизмасида 9 баллик zilзила натижасида Усой сурилмаси содир боʻлган. Бу zilзила таъсирида денгиз сатҳидан 4500 м баландликдаги Мурғоб дарёси водийсига ҳажми 2.2 км³ келадиган тоғ жинси бўлаги сурилиб тушган. Сурилма тахминан 2.5 км масофани босиб ўтиб дарё ўзанини тўсиб қўйган. Талофат натижасида Усой қишлоғи сурилма остида қолиб, 54 киши нобуд бўлган. Сурилма дарё ўзанини тўсиб, баландлиги 703-788 м, ени 4.3-5.3 км бўлган Сарез кўли вужудга келган.

2.2. "Жамият ва табиатнинг ўзаро таъсири" мавзусидаги машғулотнинг технологик ишланмаси.

Мавзу: Жамият ва табиатнинг ўзаро таъсири

Маъруза машғулотининг технологияси

<i>Вақти – 80 мин</i>	Ўқувчилар сони: 30-нафар
<i>Ўқув машғулотининг шакли</i>	визуал маъруза, Б.Б.Б. техникасидан фойдаланган ҳолда
<i>Маъруза машғулотининг режаси</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Жамият ва табиатнинг ўзаро таъсирининг асосий босқичлари. 2. Мухандислик иншоотлари ва уларнинг турлари. 3. Экологик мувозанат ва унинг бузилиши.
<p><i>Ўқув машғулотининг мақсади:</i> Ўқувчиларга Жамият ва табиатни ўзаро таъсирининг асосий босқичлари: термачилик, овчилик, балиқчилик; илмий-техник инқилоб, Мухандислик иншоотлари. Сраҳарсозлик, саноат, транспорт, гидротехник иншоотлари. Экологик мувозанат ва унинг бузилиши. уларни ҳолати ҳамда муҳофаза қилиш, тоза сақлаш борасида олиб борилаётган ва олиб борилиши лозим бўлган чора-тадбирлар ҳақида билим бериш.</p>	
<p><i>Педагогик вазифалар:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Жамият ва табиатнинг ўзаро таъсирининг асосий босқичлари ҳақида маълумот бериш; - Мухандислик иншоотлари, Шаҳарсозлик, саноат, транспорт, гидротехник иншоотлари тўғрисида маълумот бериш ва уларнинг жойланишини таҳлил қилиш; - Экологик мувозанат ва унинг бузилиши, уларни ҳолати ҳамда муҳофаза қилиш чора-тадбирлар ҳақида билим бериш; 	<p><i>Ўқув фаолиятининг натижалари:</i></p> <p><i>Ўқувчи:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Жамият ва табиатнинг ўзаро таъсирининг асосий босқичлари ҳақида умумий тушунчага ега бўлади; - Мухандислик иншоотлари, Шаҳарсозлик, саноат, транспорт, гидротехник иншоотлари тўғрисида маълумот айта олади ва уларнинг жойланишини таҳлил қилади; - Экологик мувозанат ва унинг бузилиши, уларни ҳолати ҳамда муҳофаза қилиш чора-тадбирлар ҳақида тушиниб етади ва ўз фикрини

	билдиради;
<i>Ўқитиш услуби ва техникаси</i>	Маъруза, визуаллаштириш, ақлий хужум, муҳокама, блиц-сўров, график органайзер, Б.Б.Б. жадвали.
<i>Ўқитиш шакли</i>	Фронтал, алоҳида, жамоа бўлиб ишлаш, жуфтликда ишлаш.
<i>Ўқитиш воситалари</i>	Дарслик, слайдлар, ўқув материаллари, проектор, информацион таъминот.
<i>Ўқитиш шароитлари</i>	Намунадаги аудитория.

Маъруза машғулотининг технологик харитаси

Босқичлар, вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Ўқувчи
1-босқич. Кириш (5 мин)	1.1. Мавзу унинг мақсади, ўқув машғулотидан кутилаётган натижаларва уни ўтказиш режасини маълум қилади.	1.1. Эшитадилар, ёзадилар.
2-босқич. Билимларни фаоллаштириш (10 мин)	<p>2.1. Экранга Б.Б.Б. жадвалини чиқаради ва унга изоҳ беради (1-илова).</p> <p>Топшириқ беради: ҳамма жадвални чизиб олсин ва маъруза режаси бўйича 2-устунни тўлдирсин. Ўқувчиларни жуфтликка ажралишлари сўралади, саволлар бўйича алоҳида фикр юритиш ва жуфтликда муҳокама қилиш ва жавоб бериш тавсия етилади.</p> <p>1) Ўзбекистон ички сувлари ўз ичига қандай унсурларни олади ва</p>	<p>2.1. Жадвални чизади ва 2-устунни тўлдиради.</p> <p>Жуфтликка ажраладилар, саволларни муҳокама қиладилар ва жавоб берадилар.</p> <p>Б.Б.Б. жадвалининг 3 ва 4-устунларини тўлдирадилар.</p>

	<p>уларнинг ўзига хос хусусиятлари нималардан иборат?</p> <p>2) Сизнинг фикрингизча ушбу мавзу бўйича нимани билиш керак? Блиц-сўров ўтказди. Б.Б.Б. жадвалининг 3-ва 4-устунларини тўлдириш бўйича топширик беради. Маъруза матни ва ўз нуқтаи назаридан Ўзбекистон ички сувлари мавзуси бўйича жуфтликларда муҳокама қилиш ва саволларга жавоб беришни таклиф этади. Блиц-сўров ўтказди.</p>	
<p>3-босқич</p> <p>Асосий</p> <p>(55 мин)</p>	<p>3.1. Мавзунинг ёритиш учун муаммоли саволларни таклиф этади.</p> <p>Дарс аввалида ва сўнгида «биламан-билишни хоҳлайман-билдим» жадвалини тўлдириш учун саволлар тарқатилади (1-илова).</p> <p>3.2. Ўқитувчи визуал материаллардан фойдаланган ҳолда маърузани баён этишда тарқатма материаллардан фойдаланади (2-илова)</p> <p>3.3. Ўзбекистон ички сувларига оид тақдимотни намоён қилади.(3 илова)</p> <p>3.4. Ўқувчиларга мавзунинг асосий тушунчаларига эътибор қилишни, берилган топшириқни бажаришни ва барча маълумотни ёзиб олишларини таъкидлайди.</p>	<p>3.1. Эшитадилар, муҳо-камада иштирок этадилар.</p> <p>3.2. Эшитадилар, ёзиб оладилар.</p> <p>3.3. Тақдимотни кўра-ди ва ўз фикрларини билдирадилар.</p> <p>3.4. Эшитадилар, савол-жавобда иштирок этадилар.</p> <p>3.5. Б.Б.Б. жадвалининг 5-устунини жуфтликда муҳокама қилган ҳолда тўлдирадилар.</p>

	3.5. Топшириқ беради. Б.Б.Б. жадва-лининг 5-устунини жуфтликда муҳокама қилган ҳолда тўлдиришларини сўрайдилар. Блиц сўров ўтказди.	
4-босқич Яқуний (10 мин)	4.1. Маърузага яқун ясайди, ўқув фаолияти натижаларини умулаштиради, олинган билимларнинг келажак учун аҳамиятини айтиб ўтади. 4.2. Мустақил ишлаш учун топшириқ беради: Экологик муаммоларга кластер тузинг.	4.1. Эшитадилар ва топшириқни ёзиб оладилар

Ўқув материаллари

1-илова

Б.Б.Б. техникасини қўллаш бўйича кўрсатма

1. Маъруза режасига мос ҳолда 2-устунни тўлдилинг.
2. Ўйланг, жуфтликда ҳал етинг ва жавоб беринг, ушбу саволлар бўйича нимани биласиз, 3-устунни тўлдилинг.
3. Ўйланг, жуфтликда ҳал етинг ва жавоб беринг, ушбу саволлар бўйича нимани билиш керак, 4-устунни тўлдилинг.
4. Маърузани ешитинг.
5. 5-устунни тўлдилинг.

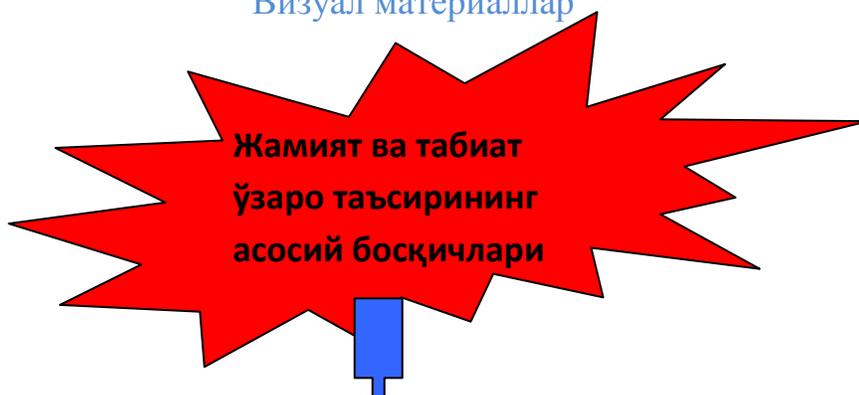
Б.Б.Б. жадвали (биламан, билишни хоҳлайман, билдим)

№	Мавзу саволи	Биламан	Билишни хоҳлайман	Билдим
1	2	3	4	5

2	Жамият ва табиатнинг таъсири			
3	Саноат инқилоби нима			
4	Фан техника инқилоби			
5	Мухандислик иншоатлари турлари			
6	Саноат иншоатлари			
7	Транспорт иншоати			
8	Гидротехник иншоати			
9	Мухандислик иншоатлари таъсирида экологик муаммолар таъсири			
10	Чўллашиш муаммоси			

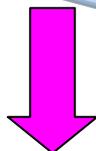
2-илова

Визуал материаллар

Т/р	Босқичлар	Инсон фаолияти	Вақти
1	Ибтидоий жамоа даври	- Ёввайи мева ва ўсимлик ларни йиғиш, овчилик ва балиқчилик - Инсоннинг табиатга мослашуви	30 минг йил аввал
2	Қишлоқ хўжалиги инқилоби даври	- Инсоният асосий қисмининг овчилик ва балиқчиликдан деҳқончилик ва чорвачиликка ўтиши - Табиий ландшафтларни дастлабки	6000-8000 йиллар аввал

Мухандислик иншоатлари

Табиат ва жамият ўртасидаги ўзаро таъсир асосан мухандислик иншоатлари ва уларнинг иш фаолияти орқали рўй беради. Маълум бир мақсадларда қурилган бинолар мухандислик иншоатлари деб аталади. Мухандислик иншоатлари қуйдаги гуруҳларга бўлиш мумкин.

1. Шаҳарсозлик иншоатлари
2. Саноат иншоатлари
3. Транспорт иншоатлари
4. Гидротехник иншоатлари

Шаҳарсозлик иншоотлари. Мазкур иншоотларга маъмурий бинолар уй-жой бинолари, коммунал хўжалик бинолари, маиший хизмат бинолари, соғлиқни сақлаш, маориф ва молия бинолари киради.

Саноат иншоотлари. Буларга тоғ-кон саноати иншоотлари, ёқилғи-энергетика саноати иншоотлари, машинасозлик саноати иншоотлари, енгил саноат иншоотлари, қурилиш саноати иншоотлари, озиқ овқат саноати иншоотлари киради.

Транспорт иншоотлари. Транспорт йўллари, кўприклар, туннелар, вакзоллар, аэропортлар ва портлардан иборатдир.

Гидротехник (сув) иншоотлари. Тўғонлар, сув омборлар, каналлар, коллекторлардан иборат

Ўзбекистон табиати ва табиий ресурсларини ифлослантирувчи асосий манбалар — саноат, тоғ-кон саноати, коммунал-маиший хўжалик, транспорт воситалари, қишлоқ хўжалиги, соғломлаштириш ташкилотлари ва шовқин сурондир.

Экологик мувозанат ва унинг бузилиши

Табиат ресурслари чегараланган бўлиб, унга зара етказмаслик ва улардан мейёрида, эҳтиёжга яраша фойдаланиш лозим. Агар табиат ресурсларидан мейёридан ортиыча фойдаланилса, табиий ресурсларнинг қайта тикланиш қобилияти сусайиб кетади ва экологик мувозанат бузилади.

Табиатда барча табиий компонент ва комплекслар бир-бири билан ўзаро мувозанатда бўлади. Ҳар бир ҳудудда рельеф, ер ости ва ер усти сувлари, иқлим, тупроқ, ўсимлик ва ҳайвонат дунёси ўзаро алоқада.

Ҳар бир табиат комплекси маълум миқдордаги табиий бойликка эга. Агар мазкур бойликдан режали фойдаланиш йўлга қўйилмаса, қашшоқлашади, тупроқлар шўрланади, ернинг ҳосилдорлиги пасаяди, сувлар ифлосланади ва ичишга ярамай қолади, тикланадиган табиий ресурслар қапйта тикланмайди.

Тоғларда ўтин тайорлаш мақсадида мавжуд дарахтлар қирқилади, оқибатида улар остидаги ўтлар ва буталар ҳам зара кўради. Тупроқнинг юзаси очилиб, у ёғин-сочин таъсирида эрозияга учрайди.

Аввал юзлама эрозия, сўнгра чуқурлатиш эрозия юз бериб, вақт ўтиши билан тупроқнинг устки қисми бутунлай ювилиб кетади. Натижада хўжалиқда фойдаланиладиган ер ва яйловлар майдони қисқаради.

**Муҳокама учун эътиборни жамловчи
ва муаммоли саволлар**

1. Экология нима?
2. Табиат ва атроф муҳит тушунчасини изоҳланг?
3. Табиат ресурсларига нималар киради?
4. Қайси босқичда экологик мувазонат бузила бошлади?
5. Саноат иншоатларига нималар киради?
6. Гидротехник иншоатлари қандай.
7. Карйелар, шахталар, тоғ-металлургия комбинатлари қандай иншоатлар гуруҳига киради?

**2.3. "Географик –экологик экспертиза асослари" мавзусидаги
машғулотнинг технологик ишланмаси.**

ГЕОГРАФИК-ЭКОЛОГИК ЭКСПЕРТИЗА АСОСЛАРИ

Машғулот технологияси модели

Вақти – 80 минут	Ўқувчилар сони: 25-30 нафар
Ўқув машғулоти мавзуси	Географик-экологик экспертиза асослари
Ўқув машғулоти шакли	Амалий машғулот
Ўқув машғулоти режаси	<ol style="list-style-type: none"> 1. Экспертиза ҳақида тушунча 2. Экспертиза учун зарур бўлган маълумотлар 3. Эксперт хулосасининг тайёрланиши 4. Ўзбекистонда географик-экологик экспертиза ўтказиш
<p>Ўқув машғулотининг мақсади: а) таълимий - Ўқувчиларда географик-экологик экспертиза ҳақида илмий тушунчани ҳосил қилиш, табиатдан фойдаланишда илмий ёндошувнинг муҳимлигини англайтиш;</p> <p>в) ривожлантирувчи – Ўқувчилардаги географик билимларни амалиётда қўллашга ёъналтириш;</p> <p>с) тарбиявий - Ўқувчиларнинг билимларидан фойдаланиб, ўрганилаётган мавзуга қизиқиш ўйғотиш.</p>	
<p><i>Педагогик вазифалар:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Географик-экологик экспертиза ҳақидаги илмий-амалий тушунча ҳосил қилиш. 2. Географик-экологик 	<p><i>Ўқув фаолиятининг натижалари:</i></p> <p>Ўқувчи:</p> <p>– географик-экологик экспертиза тушунчаси мазмун-моҳияти ва унинг усулларини билиб олади.</p>

<p>экспертизанинг тартиби билан таништириш.</p> <p>3. Эксперт хулосаси тайёрланиши жараёни ҳақида тасаввур ҳосил қилиш.</p> <p>4. Ўзбекистондаги географик экологик экспертиза тажрибаси билан таништириш.</p>	<p>– географик-экологик экспертизада керакли бўлган маълумотлар нималардан иборат бўлиши ҳақида тушунча олади.</p> <p>- эксперт хулосаси тайёрланиши жараёни ҳақида тасаввурга ега бўлади.</p> <p>- Ўзбекистондаги географик экологик экспертиза тажрибаси билан танишади</p>
Ўқитиш услуби ва техникаси	Суҳбат, фронтал сўров, гуруҳларда ишлаш, кўргазмали мультимедиа воситаларидан фойдаланиш
Ўқитиш воситалари	Дарслик, ўқишимча адабиётлар, проектор, тарқатма материаллар, кўргазмали куроллар, топширик саволлари
Ўқитиш шакли	Жамоада, гуруҳларда, якка тартибда ишлаш
Ўқитиш шароитлари	Проектор, компьютер билан жиҳозланган аудитория.

Машғулотнинг технологик картаси

Босқичлар, вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Ўқувчи
1-босқич. Кириш (10 мин)	1.1. Мавзуни, унинг мақсади, кутиладиган ўқув натижаларини эълон қилади. Машғулот якка, ҳамкорликда ишлаш технологиясини қўллаган ҳолда ўтишни маълум қилади. Баҳолаш турлари, мезонларини эълон қилади.	1.1. Мавзуни ёзиб олади. 1.2. Саволларга жавоб беради, эшитади.
2-босқич асосий	2.1. Ўқувчиларнинг экспертиза ҳақидаги дастлабки тасаввурларини аниқлайди	2.1. Тинглайди, ўйлайди,

(60 мин)	<p>2.2. Ўқувчилар билан географик-экологик экспертизага бағишланган презентацияни таҳлил қилади.</p> <p>2.3. Географик-экологик экспертиза учун керак бўлган маълумотларни аниқлаштиришга қаратилган гуруҳларда ишлаш жараёнини бошқаради.</p> <p>2.4. Эксперт хулосасини тайёрланиш жараёнини ёритиб беради, Ўқувчиларга саволларни беради.</p> <p>2.5. Ўзбекистондаги географик-экологик экспертиза тажрибаси билан таништиради, Ўқувчиларни муҳокамага жалб қилади ва жараённи бошқаради</p>	<p>саволларга жавоб беради.</p> <p>2.2 Тинглайди, ўйлайди, саволларга жавоб беради, ёзиб олади.</p> <p>2.3. Муҳокама қилади, фикрини билдиради, хулоса чиқаради.</p> <p>2.4. Тинглайди, ўйлайди, саволларга жавоб беради, ёзиб олади.</p> <p>2.5. Тинглайди, сўхбатда иштирок этади, ёзиб олади.</p>
3-босқич Якуний (10 мин)	<p>3.1. Машғулотни яқунлайди Ўқувчиларни баҳолайди ва фаол иштирокчиларни рағбатлантиради.</p> <p>3.2. Уй вазифасини беради.</p>	<p>3.1. Эшитадилар.</p> <p>3.2.Топширикни оладилар.</p>

ДАРСНИНГ ТАФСИЛОТЛАРИ

ГЕОГРАФИК-ЭКОЛОГИК ЭКСПЕРТИЗА АСОСЛАРИ

Дарснинг мақсади:

а) таълимий - Ўқувчиларда географик-экологик экспертиза ҳақида илмий тушунчани ҳосил қилиш, табиатдан фойдаланишда илмий ёндошувнинг муҳимлигини англаштиш;

в) ривожлантирувчи – Ўқувчилардаги географик билимларни амалиётда қўллашга ёъналтириш;

с) тарбиявий - Ўқувчиларнинг билимларидан фойдаланиб, ўрганилаётган мавзуга қизиқиш ўйғотиш.

Дарснинг тури: янги мавзунини ўрганиш.

Кўргазмалар қуроллари ва техник воситалар:

- дарслик, қўшимча адабиётлар;
- мавзуга оид слайдлар;
- мультимедиа;
- карталар.

Таянч тушунчалар:

1. Экспертиза.	7. Жамоа экспертиза усули.
2. Эксперт.	8. Экспертлар комиссияси усули.
3. Лойиҳа.	9. Эксперт хулосаси.
4. Географик экспертиза.	
5. Экологик экспертиза.	
6. Шахсий экспертиза усули.	

1. Дастлабки суҳбат

1. Экспертиза деганда нимани тушунасан?
2. Экспертиза жараёни қўлланиладиган соҳаларни санаб беринг.
3. Экология ва табиатни муҳофаза қилиш соҳасида, сизнинг фикрингизча, экспертиза тушунчаси қандай маънода ишлатилиши мумкин?

2. Географик-экологик экспертиза тушунчаси

Географик-экологик экспертиза усуллари (Ўқувчилар билан муҳокама қилиш жараёнида тўлдирилади)

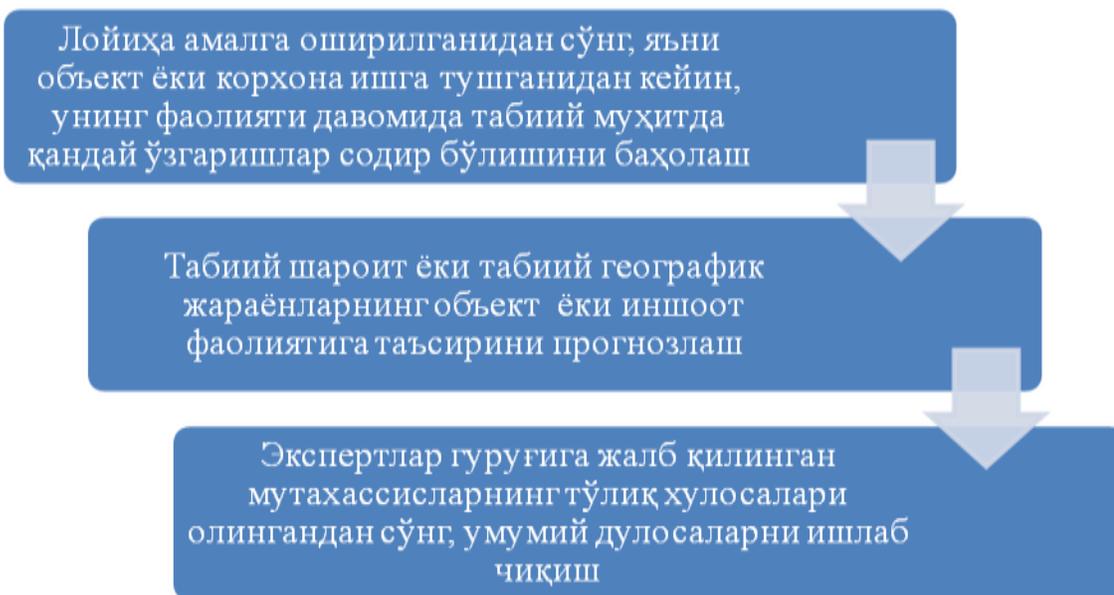
3. Экспертиза учун зарур бўлган маълумотлар мажмуаси

Ўқувчилар 4та гуруҳга бўлиниб, куйидаги шаклни тўлдиради.

Ўқитувчи берилган жавобларни жамоа билан бирга муҳокама қилади, болаларнинг фикрларини умумлаштиради

4. Эксперт хулосасини тайёрлаш жараёни

Ўқитувчи жараённи Ўқувчиларга тушунтиради, изоҳлайди, шу билан бирга, географик баҳолаш, табиий географик жараёнлар, географик прогнозлаш каби тушунчаларга дуч келганда, Ўқувчиларга бу борада саволларни беради ва ўтилган мавзулар бўйича билимларини синайди, бир бирига боғлайди ва амалий аҳамиятини янада таъкидлаб ўтади.

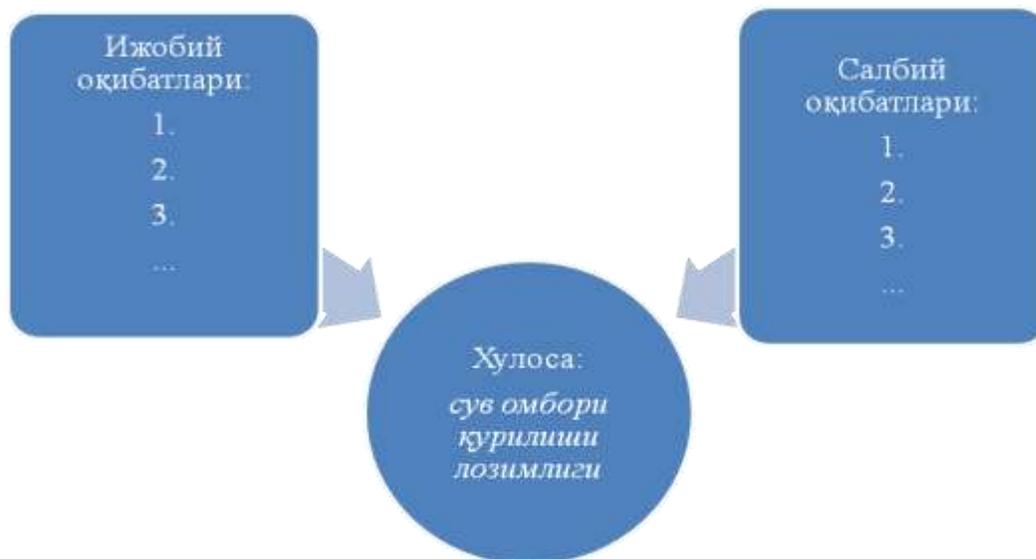
5. Ўзбекистонда географик-экологик экспертиза ўтказиш тажрибаси

Ҳозирги кунда бутун дунёда географик-экологик экспертиза кенг тарқалмоқда. Айрим йирик муҳандислик иншоотларининг лойиҳалари ҳатто халқаро экспертлар гуруҳлари томонидан экспертизадан ўтказилмоқда. Масалан, Хитойнинг Янцзи дарёсидаги енг йирик “Уч дара” ГЕСи экспертизаси америкалик мутахассислар томонидан амалга оширилган.

Дунё бўйича жуда кўп иншоотларнинг табиий шароитни ҳисобга олмасдан қурилиши натижасида бир қанча фалокатларнинг рўй бериши, айрим иншоотларнинг еса табиатга кучли салбий таъсири оқибатида қатор экологик муаммоларнинг юзага келиши лойиҳаларни географик-экологик экспертизадан ўтказишни шарт қилиб қўйди.

Шу мақсадда Ўзбекистонда ўтган асрнинг 90-йилларидан бошлаб йирик иншоот ва объектларнинг лойиҳалари географик-экологик экспертизадан ўтказила бошланди.

Сўх сув омбори қурилишининг ижобий ва салбий оқибатлари

Ушбу схема Ўқувчилар билан бирга тўлдирилади

6. Дарс машғулотини яқунлаш, Ўқувчиларни баҳолаш ва фаол иштирокчиларни рағбатлантириш

Уйга вазифа бериш билан дарс тугалланади.

III боб. Педагогик амалиёт давомида олиб борилган баъзи педагогик тажриба синов ишлари ва кузатишларнинг натижалари

Битирув малакавий ишнинг назарий ва амалий жихатларини синовдан ўтказишда биз асосан академик лицей ва касб-хунар коллежларнинг география ўқитувчилари ёрдамига таяндик. Биз илмий раҳбаримиз билан биргаликда Амалий география курсининг асосий бўлимларини имкон борича кейс - стади технологияси (методи) асосида лойihalаштириб академик лицей ва касб-хунар коллеж ўқитувчиларига фойдаланишни ва унинг натижаларини умумлаштириб беришни илтимос қилиб сўрадик.

Афсуски педагогик амалиёт даврида "География ва иқтисодий билим асослари" йўналишининг битирувчилари фақат умумий ўрта таълим мактабларига жалб қилинганлиги туфайли БМИ мавзусида режалаштирилган "Амалий география" курси бўйича машғулотлар ўтказиш ва тажриба синов ишларини олиб бориш имкониятига эга бўлмадик.

Аммо педагогик амалиёт давомида умумий ўрта таълим мактабларида олиб борилган машғулотларни кейс стади технологияси асосида лойihalаштиришга ва география ўқитиш жараёнида кейс - стади элементларидан фойдаланишга ҳаракат қилдик. Машғулотларда амалий вазиятларни юзага келтириш ва уларни ҳал қилишга ўқувчиларни йўналтириш орқали кейс-стади дан фойдаланишни маълум даражада йўлга қўйдик.

Албатта кейс-стади қўллашда қатор қийинчиликларга дуч келдик. Булар:

- ҳар бир машғулотни бошлашдан олдин кейс-стади тузиш яъни муаммоли амалий вазиятни ҳосил қилишда;

- ўқувчиларни кейс -стадини ҳал қилишга бағишланган баҳс мунозарада тўлақонли иштирокини таъминлашда;

- ўқувчиларнинг ҳар бир амалий муаммо бўйича ўз фикр мулохазаларини мустақил ва эркин баён қила олишларида намоён бўлди.

Кузатишларимиз шуни кўрсатадики ўқувчиларни кейс-стади асосида ишлашга мунтазам ва узлуксиз равишда йўналтириб, шакллантириб бориш зарур экан, бу нафақат география фани ўқитувчиларини балки, барча предмет ўқитувчиларини ҳамкорликда ўзаро боғлиқликда фаолият юритишларини тақазо қилар экан.

Биз қуйида Республика ихтисослаштирилган Муסיқа ва санъат академик лицейда М.Нурматов томонидан назорат ва тажриба гуруҳларида олинган натижаларни намуна сифатида келтирамиз. Таққослашлар шуни кўрсатадики тажриба ўтказилган гуруҳлардаги сифат кўрсаткичлари назорат синфлардаги сифат кўрсаткичларидан анчагина юқори эканлигини кўрсатади.

Тажриба синов ишларининг натижалари

Назорат гуруҳи					Тажриба гуруҳи				
	"3"	"4"	"5"	Сифат кўрсаткичи % да		"3"	"4"	"5"	Сифат кўрсаткичи % да
101 гуруҳ	14	10	6	53%	102 гуруҳ	5	14	10	80%

Демак, "Амалий географияни" ўқитиш давомида кейс -стади технологиясидан фойдаланиш география ўқитишнинг сифат ва самарадорлигини ошишини таъминловчи имкониятлардан бири экан.

Хулоса

"Академик лицей ва касб хунар коллежларида амалий географияни ўқитишда "кейс-стади" технологиясидан фойдаланиш" мавзуга оид педагогик, психологик ва методик адабиётларни география бўйича таълим дастурлари ва бошқа меъёрий хужжатларни ўрганиш таҳлил қилиш ва умумлаштириш асосида кўрсатилган мавзудаги БМИ ёзиш давомида қуйидаги натижалар олинди:

1. Битирув малакавий ишининг кириш қисмида танланган мавзунинг долзарблиги асосланди, унинг мақсади, объекти, предмети, вазифалари, БМИ ни ёзишда қўлланилган методлар баён қилинган.

2. Замонавий география таълим жараёнининг сифат ва самарадорлигини таъминлашда таълим жараёнида "субъект-субъект" муносабатларини таркиб топтиришда кейс-стади технологиясининг моҳияти ўрни ва аҳамияти очиқ берилди.

3. Битирув малакавий ишининг биринчи бобида: Кейс-стади "case-study" педагогик технология сифатида, "кейс – стади" тарихидан маълумотлар, Кейс-стади технологиясидан таълим жараёнида фойдаланиш, Кейсларнинг турлари ва мазмуни, Кейс - стади билан ишлашни ташкил қилиш усуллари каби илмий назарий муаммолар баён қилинди.

4. Битирув малакавий ишининг иккинчи бобида АЛ ва КХКларда "Амалий география" курсининг уч та асосий бўлимини кейс - стади технологияси асосида лойиҳалаштириш намуналари берилди. Булар:

"Табиий географик жараёнлар", "Жамият ва табиатнинг ўзаро таъсири", "Географик –экологик экспертиза асослари" кабилардир.

5. Учинчи бобда тажриба синов ишларининг баъзи статистик натижалари келтирилди ва умумлаштирилди, кейс технологиясини география таълими жараёнининг сифат ва самарадорлигини ошишига ижобий таъсир қилишига ишонч ҳосил қилинди. Битирув малакавий ишини ёзиш давомида тўпланган материаллар, олинган натижалардан синовдан ўтказилган методик ёндошувлардан ўрта махсус таълим муассасаларида география ва “Амалий география” курсларини ўқитишда фойдаланиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Каримов И.А. "Ўзбекистон ХХІ асрга интилмоқда" Т. Ўзбекистон 2000 й
2. Каримов И.А. "Асосий вазифамиз - ватанамиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир". Халқ сўзи, 29 январ 2010 й.
3. "Таълим тўғрисида"ги қонун// Баркамол авлод. Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Т.: Шарқ. 1998й.
4. "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури"// Баркамол авлод. Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Т.: Шарқ. 1998й.
5. Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. Т.: 2003. ТДПУ.

6. N.Alimqulov, I.Abdullaev, Sh. Xolmurodov. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. Amaliy geografiya. T.:2012
7. Буравой, М. Углубленное case study: между позитивизмом и постмодернизмом // Рубеж.- 1997 - № 10 – 11.
8. Изменения в образовательных учреждениях: опыт исследования методом кейс – стадии / под ред Г.Н. Прокументовой.- Томск, 2003.
9. Козина, И. Особенности стратегии case-study при изучении производственных отношений на промышленных предприятиях России //Социология: методология, методы, математические модели. - 1995.- N5-6.- С.65-90.
10. Козина, И. Case study: некоторые методические проблемы // Рубеж.- 1997.- № 10-11.- С. 177-189.
11. Михайлова, Е. И. Кейс и кейс-метод: общие понятия / Маркетинг.- 1999.- №1.
12. Толипова Ж.О. Биологияни ўқитишда педагогик технологиялардан фойдаланиш. ўқув кўлланма. Т. 2005. ТДПУ.
13. Толипова Ж.О. Педагогик технологиялардан фойдаланиш. Ўқув кўлланма. Т. 2004. ТДПУ
14. Тожиев М ва бошқалар. Педагогик технология: Замонавий илмий-назарий асоси. Т.: 2008.
15. Рафиқов А. ва бошқалар. Амалий география. Т.:2008.
16. Рейнгольд, Л.В. За пределами CASE — технологий // Компьютера.- , 2000. - №13-15.
17. Смолянинова, О.Г. Инновационные технологии обучения студентов на основе метода Case Study // Инновации в российском образовании: сб.- М.: ВПО, 2000.
18. <http://www.casemethod.ru>
- 19.<http://writing.colostate.edu/references/research/casestudy/index.cfm>
- 20.<http://www.ed.asu.edu/edrev/reviews/rev24.htm>
21. <http://www.google.uz>

Вулкон

VULCANS

the separate eminences on channel and rift of the terrestrial cortex, on which of deep магматических centre are removed on surface products eruptions. The Vulcans usually have a form of the cone with вершинным by crater (the depth from several before сотен metre and diameter before 1,5 km).

Музлик

The Glaciers, fiziko-geograf., extensive concourses льда on terrestrial surface; meet in arctic country (the материковые icy covers, icy mountains and icy fields in epidemic deathes) but nor high mountain

МАТЕРИК

MAINLAND

or continent, large array of land (unlike smaller array on size - an island), encircled water. Select seven parts of the world (Europe, Asia, Africa, North America, South America, Australia and Antarctica) and six main lands: Evraziya, Africa, North America, South America, Australia and Antarctic. Some are a large island on size close to mainland and sometimes are identified "материковыми island". Amongst them the most known Greenland, New Guinea, Kalimantan and Madagascar. Main lands encircled shallow zone ocean - an шельфами, with depth, usually not exceeding 150 m.

География

The Geography (grech., scene or description of the land), science about the land, about her(its) motion, position as planets in solar system, about her(its) form, value, construction and raised surface, surrounding land to atmosphere and about inhabiting her(its) organic life.

Хаво харорати

The Temperature of the air one of the characteristic of the air in nature, expressing quantitative. The Temperature of the air in each point of atmosphere is continuously changed; in different places of the Land in one and ditto time she also different.

Денгиз SEA

a part World ok., isolated by land or rising the undersea relief and differing from open part of ocean гидрологическим and meteorological cut. Than closed sea by land, that in greater degree it differs from ocean...

Култук

The Bay - a part of ocean, epidemic deathes or lake, deeply вдающаяся in land, but having free водообмен with the main part водоема. Amongst bay distinguish: bays, estuaries, lagoons and others

Океан

The Ocean, geograf., water space, surrounding land, occupies 71,7% (ok. 365 mill. kv. km.), is divided on 5 hd(chf) parts: Calm ok. (47%), Atlantich. ok. (24%), Indian ocean (20%), South. Ledovityy ok. (5%) and Sowing. Ledovityy ok. (4%). A Parts O., adjoining to land, are identified the epidemic deathes, bay, bay, strait. The Relief of the bottom O. presents, either as relief of land, eminences and deepening; the average depth 3500 m.; the most depths: in Tih. beside 9636 m., in Atlantic 8330 m., in Indian 6459 m., in South. Ledozitom 5733 m., in Sowing. Ledovitom 3800 m. Composition of water: salts on 1000 ves. parts is kept 34 35 parts, including hlorist. wax 78,3%, clorous magnesia 9,4%, сернокислого magnesium 6,4%, gypsum 3,9, potassium chloride 1,7, others material 0,2%. The Colour of water under sufficient depth blue, in Ledovit. ok. greenish.

Бугоз

The Strait (the angel. Channel, Strait) water space, located between two areas of land and connecting adjacent water pools or their part. The Straits are characterized by length, the least and the most width and depth.

Хаво босими

The Atmospheric pressure, pressure of the atmospheric air on residing in him subjects and on terrestrial surface. In each point of atmosphere aproximately is a mass вышележащего pole of the air with section, equal unit (eg., 1 m?).

Кул

THE LAKE - natural водоемы in deepening of land (the hollow), filled within lake chalice (the lake loge) heterogeneous water mass and not having unilateral gradient. The Hollows lake are in nature divided on тектонические, glacial, river (the старицы), seaside (the lagoons and estuaries), провальные (the карстовые, термокарстовые), volcanic (in crater extinct vulcan), завально-запрудные, artificial (водохранилища, ponds). On water balance lake are divided on drainage and бессточные; on chemical composition of water - on fresh and mineral.

Рельеф

Relief

(franc. relief, from lat relevo - raise), sculptural scene on planes. The Indissoluble relationship with plane, being physical base and background of the scene, forms the specific particularity of the relief as type of the sculpture. The most Most important expressive facilities, inherent relief, - a deployment to compositions on planes, possibility of the perspective building spatial plan and creation spatial illusion - allow to reproduce in relief complex многофигурные scene, as well as architectal and landscape motives (forming typical particularity многопланового, so named picturesque, relief). The Relief can be included in composition wall, code, the other parts architectal or sculptural product, but can emerge and as independent machine product.

Жанубий кутб айланаси

Antarctic circle

The Area southward Antarctic is identified from antarctic circle, northward from he is found south belt of the moderate climate. The Similar parallel arctic circle is identified in north hemisphere.

Иклим

The Climate, grech., collection of the atmospheric phenomenas in given place, conditioned by position him(it) in respect of sun, height on sea level, vicinity epidemic deaths, location of the mountain chains, passing of the air currents and other. The Main klimatich. elements: the temperature, moisture, pressure of atmosphere, ветренность. All these elements on length of the day and year find the periodic fluctuations. K. given place presents itself average condition atmosphere, average value dayly and annual fluctuations climatic element. The Temperature depends either from position of the place on width between pole and equator, or from height of the place on ur. m. than above, that temp. below. Rainfall (moisture) is conditioned by vicinity epidemic deaths, location of the mountain chains in respect of air currents, carrying облака, and others

Шельф

SHelf (engl. shelf) justified area of the undersea fringe of the mainland, verging to land and characterizing general with her geological construction.

The Border шельфа are a seeshore or ocean and so named бровка (the sharp bend to surfaces of the seabed transition to материковому declivity). The Depth on бровкой usually forms 100 200 metres (but in some cases can reach 500 1500 m, for instance, in south part Ohotskogo epidemic deaths or бровка New zeland shelf).

Орол

THE ISLAND, area of land encircled with all sides water ocean, морей, lake, rivers. From mainland differ comparatively small size. The most Largest island Greenland, New Guinea, Kalimantan, Madagascar

Пареллеллар

The Parallel line of the section to surfaces of the globe by plane, parallel plane of the equator. On globe parallel is drawn in the manner of circumferences, all points which equidistant from equator.

Географик координаталар

The Geographical coordinates define the position of the point on terrestrial surface (in narrow sense) or, more broadly, in geographical shell.

The Geographical coordinates are built on principle spherical. The Similar coordinates are used on the other planet, as well as on celestial sphere.

Кенглик

The Width corner between local direction of the zenith and plane of the equator, counted out from 0 before 90 in both sides from equator. The Geographical width point, liing in north hemisphere, (the north width) is accepted to consider positive, width point in south hemisphere negative. About width, close to pole, is accepted to speak as about high, but about close to equator as about low.

Узунлик

The Longitude corner between plane of the meridian, getting through given point, and plane of the initial zero meridian, from which lead counting out the longitude. The Longitudes from 0 before 180 eastward from zero meridian name east,

westward west. The East longitudes is accepted consider positive, west negative.

The Choice of the zero meridian free and depends only from agreement. Presently for zero meridian is accepted Grinvichskiy meridian, passing through observatory in Greenwich, on southeast London.

Денгиз сатхидан баландлик

Height on sea level

To completely define the position of the point three-dimensional space, necessary third coordinate height. The Distance before the centre of the planet is not used in geographies: it comfortable only at description very deep areas of the planet or, opposite, at calculation of the orbits in cosmos.

Within geographical shell is used usually 'height on sea level', counted out from level сглаженной surfaces геоида. Such system three coordinates turns out to be the ортогональной that simplifies the row of the calculations. The Height on sea level suitable else that that is connected with atmospheric pressure.

Тог тизмаси

The Mountain chain, row of the mountains, stretching in каком-n. direction. Uraliskiy h. Mountain h.

Шамол

WIND

moving the air for terrestrial surface, the atmospheric pressure caused by uneven sharing and directed from high pressure to low. The Wind is characterized by velocity and direction.

АЙСБЕРГ

ICEBERG

THE ICEBERG (the english iceberg, from dutch ijsberg; the word of the scandinavian origin), icy mountain, large глыба glacial льда, sailling seaborne, lake or sitting aground. Under water is found before 90% volume, on surface of water iceberg towers on 70-100 m. Main regions of the formation - an шельфовые glaciers Antarktidy, island of the Canadian Arctic archipelago, Greenland.

Шаршара

THE WATERFALL - a fall of water in river with ledge, crossing river riverbed. Water can fall on several ledges, forming series waterfall - a cascade; less steeply falling waterfalls name the водоскатами.

Табиат зоналари

the natural zones (the ландшафтные of the zone), large parts geographical belt, characterizing mastery of the certain landscape (refer to. Plakor).

Пассат

The Trade wind - firm on length of the year air current in tropical width on ocean. In North hemisphere trade winds have mainly northeasterly direction, in South - a south-east direction.

Сохил

the coast - a band of the interaction between land and водоемом. Coast has surface and part (undersea coast sklon).

Географик карта

geographical cards - reduced, generalised scenes to terrestrial surface on planes, built on mathematical law with use the special indications

глобус

the globe - a model of the globe, on which in reduced type scene mainlands, oceans - other word, surface of our planet.

Шимол-north

The word north is related to the Old High German nord, both descending from the Proto-Indo-European unit ner-, meaning "down" (or "under"). (Presumably a natural primitive description of its concept is "to the left of the rising sun".)

Жануб-south

The word south is derived from the name of one of the four dwarves in Norse mythology, Norðri, Suðri, Austri and Vestri, who each represented one of the directions of the world. The etymology of South can be traced back to the Old English word suth, related to the Old High German word sund, and perhaps sunne in Old English with sense of "the region of the sun."

Геосинклинал-geosyncline

In geology, geosyncline is a term still occasionally used for a subsiding linear trough that was caused by the accumulation of sedimentary rock strata deposited in

a basin and subsequently compressed, deformed, and uplifted into a mountain range, with attendant volcanism and plutonism. The filling of a geosyncline with tons of sediment is accompanied in the late stages of deposition by folding, crumpling, and faulting of the deposits. Intrusion of crystalline igneous rock and regional uplift along the axis of the trough generally complete the history of a particular geosyncline. It is then transformed into a belt of folded mountains.

Жинс-breed

A breed is a specific group of domestic animals or plants having homogeneous appearance, homogeneous behavior, and other characteristics that distinguish it from other animals or plants of the same species and that were arrived at through selective breeding. Despite the centrality of the idea of "breeds" to animal husbandry, no scientifically accepted definition of the term exists.[1] A breed is therefore not an objective or biologically verifiable classification but is instead a term of art amongst groups of breeders who share a consensus around what qualities make some members of a given species members of a nameable subset.[2] The term is distinguished from landrace, which refers to a naturally occurring regional variety of domestic (and sometimes feral) animal through uncontrolled breeding.

Водий-valley

In geology, a valley or dale is a depression with predominant extent in one direction. A very deep river valley may be called a canyon or gorge.